

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI
NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
“TABIATSHUNOSLIK” FAKULTETI**

**“Geografiya va Iqtisodiy bilim asoslari” ta'lim yo'nalishi
IV-bosqich talabasi**

TOLIPOV ELYOR ESHONQULOVICH

Bitiruv malakaviy ishi

**MAVZU: UMUM TA'LIM MAKTABLARINING 7-SINFDA
“MIRZACHO'L TABIIY GEOGRAFIK RAYONI ” MAVZUSINI
O'QITISH METODIKASI.**

Ilmiy rahbar: o'qt. Jonzoqov A.B

NAVOIY 2013-yil

MUNDARIJA:

KIRISH

I-BOB: MIRZACHO`L O`LKASINING TABIIY GEOGRAFIK XUSUSIYATLARI.

- I.1 MIRZACHO`L O`LKASINING TABIIY GEOGRAFIK
O`RNI, GEOLOGIK TARAQQIYOTI VA FOYDALI QAZILMALARI
- I.2 GEOMORFOLOGIK TUZILISHI
- I.3. IQLIMI VA ICHKI SUVLARI
- I.4. TUPROQIARI. O`SIMLIKLARI VA HAYVONAT DUNYOSI

II-BOB. MIRZACHO`L TABIIY GEOGRAFIK RAYONI MAVZUSINI O`QITISH METODIKASI.

- 2.1. MIRZACHO`L TABIIY GEOGRAFIK RAYONI MAVZUSINI
O`QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK
TEXNOLOGIYALARNI QO`LLASH.
- 2.2. MAVZUNI O`QITISHDA TEXNIK VOSITALAR VA KO`RGAZMALI
QUROLLARDAN FOYDALANISH USULLARI.

XULOSA

ADABIYOTLAR RO`YXATI

Vatanimizning kelajagi, xalqimizning ertangi kuni, mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro’-e’tibori avvalombor farzandlarimizning unib o’sib, ulg’ayib qanday inson bo’lib hayotga kirib borishiga bog’liqdir. Biz bunday o’tkir haqiqatni hech qachon unutmashimiz kerak.

I.A.Karimov

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan “Ta’lim to‘g‘risida” gi qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” da ko‘rsatilgan sohalarni amalga oshirib borib, jamiyatimizning kelajagi uchun har tomonlama yetuk mutaxassis kadrlar tayyorlashning mohiyati, zamonaviy fan va texnikaning rivojlanish talablariga mos barkamol avlodni tarbiyalash masalalari izchillik bilan tahlil etilgan. Dasturda ko‘rsatilgan dolzarb vazifalar va ularni amalga oshirish chora-tadbirlari jamiyat taraqqiyotini har tomonlama yetuk qadrlarsiz. Ayniqsa o‘qituvchilarsiz tasavvur etish qiyin.

Malakaviy pedagogik mutaxassislar tayyorlash esa ko‘p jihatdan ularning metodik tayyorgarligiga bog‘liqdir. Ayniqsa hozirgi axborot texnologiyalariga tayangan holda geografik hodisa, voqealarni hamda tabiiy-iqtisodiy geografik tushuntirishlarni o‘quvchilar, talabalar ongiga etkazish va shakllantirish har bir mutaxassis o‘qituvchilardan yuqori ma’suliyat talab qiladi.

“Ta’lim to‘g‘risida” gi qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da o‘quvchilarga hamda talabalarga faqat geografiyaga oid bilim berish bilan cheklanmasdan balki ularda zarur ko‘nikma va malaka hosil qilishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ymoqda.

Har bir o‘quvchi va talaba dars davomida olgan ko‘nikma va malakalar asosida bilimlarni mustaqil egallash zarur bo‘ladi.

Respublikamizda “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” ga muvofiq umumiy o‘rta ta’limning barcha bo‘g‘inlarida o‘quvchilarni muntazam bilim olish,

ular da bilim olish ehtiyojlarini rivojlantirishni o`quvchilarda mehnat ko`nikmalarini mustaqil ijodiy fikrlash, kasb tanlashga va umumbashariy qadriyatlarni hurmat qilishni o`z vataniga, xalqiga sadoqat, mehr-muhabbat ruhida tarbiyalashdek vazifalarni belgilaydi.

Bu vazifalarni bajarishda geografik ta`limi alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa tabiiy va iqtisodiy geografiya fanlarini o`qitish borasida milliy dasturda qo`yilgan vazifalarni bajarish cheksiz imkoniyatlarga ega ekanligini tajribalar isbotlamoqda. Bularning barchasi geografiya fani o`qituvchisidan yuksak pedagogik mahorat, o`z faoliyatidagi yutuq va kamchiliklarni tahlil qila olishni, o`z ish tajribasini tahlil qilib umumlashtira olishni boshqa o`qituvchilarning tajribasini umumlashtirishi va samarali usullar, metodlardan o`z ishida oqilona foydalanishni talab qiladi.

Men ushbu bitiruv malakali ishimda umumta`lim maktablarining 7-sinflarida O`rta Osiyo tabiiy geografiyasi fanida berilgan **MIRZACHO`L TABIIY GEOGRAFIYA** mavzusini o`qitishda geografiya ta`limida qo`llaniladigan metodlardan foydalanilgan holda yozishga harakat qildim. Bundan tashqari maktab amaliyoti davomida o`zlashtirilgan ko`nikma va tajribalarimga tayangan holda mavzuni o`qishda qo`llaniladigan ko`rgazmali qurollar, kartalar, jadvallar, grafiklardan foydalanish yo`llarini yoritishga harakat qildim.

Mavzuni o`qitishda yangi pedagogik texnologiyalaridan, yangi axborotlarni to`plash, internet tizimi, gazeta-jurnallardan foydalangan holda ularni tahlil qilishga harakat qildim.

**“MIRZACHO`L TABIIY GEOGRAFIYA”**ni o`rganishda tabiiy geografik xususiyatlarining o`zgarish sabablarini, iqtisodiy, madaniy yutuqlarini tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Keyingi yillardagi tadqiqotlar shuni ko`rsatadiki, ilmiy texnika taraqqiyoti va ijtimoiy sohadagi yutuqlar geografiya fanining maqsadi va vazifalariga hamda mazmuniga o`z ta`sirini ko`rsatmoqda.

Bu borada buyuk olim N.N.Baranskiy tabiiy-iqtisodiy geografik

tadqiqotlarda geografiya mehnat taqsimoti tushunchasini ahamiyatiga to'xtalib, bu tushunchaning tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy geografiya uchun ahamiyati nihoyatda katta ekanligini, uning tabiiy-iqtisodiy nazariyasi boshqa tabiiy-iqtisodiy fanlar bilan bog'lovchi vosita ekanligini doim o'qtirib kelgan.

Bu tushuncha mavzusini o'rganishning deyarli barcha mavzularida mamlakatlar, shaharlar, rayonlar, o'lkalar tabiatini hamda xo'jaligini o'rganishda xo'jalik tarmoqlari o'rtasidagi aloqalarni bilishda katta ahamiyat kasb etadi.

MIRZACHO'L TABIIY GEOGRAFIYA rayoni mavzusida tabiiy geografik tushunchasi tarmoqlar misolida har bir tarmoq xususiyatlari va joylashishi chuqur o'rganiladi.

Ayniqsa tarmoqlarning tabiiy kartalari va darsliklardan xilma-xil mazmundagi kartalardan hududini alohida bilib olishda katta ahamiyatga ega.

“MIRZACHO'L TABIIY GEOGRAFIYA” mavzusini o'rganishda eng asosiy obyekt tabiiy geografik xususiyatlari, aholisi va xo'jaligi yetakchi o'rin egallaydi. Bundan tashqari o'lkalarning kelib chiqish tarixi, rivojlanish bosqichlari, tabiiy sharoiti materiallari bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir.

Bu materiallar darslikdan materiallarni to'ldirishda ayrim hollarda esa illyustratsiya vazifasini o'taydi.

Umumiy holda aytadigan bo'lsak, umumta'lim maktablarining 7-sinfida o'tiladigan geografiya fanida **“MIRZACHO'L TABIIY GEOGRAFIYA”** mavzusini o'rganishda darsliklarda berilgan bilimlar, ko'nikmalar, malakalar hamda dunyo qarash g'oyalarini jamlagan holda o'rganildi. Chunki bilim ijtimoiy mehnat va tafakkur muhim bo'lib, mavzuni yoritishda mavjud ma'lumotlarni til vositasi bilan ifoda qiladi.

Ko'nikma esa mashq qilish natijasida beriladigan harakatlar yig'indisidir. Bu iqtidor va ko'nikma mashq qilish va takrorlash orqali malakaga aylanadi.

Ayniqsa o'qituvchi tomonidan tavsiya etilgan va rejalar asosida tayyorlangan jadvallarni mustaqil to'ldirish orqali o'quvchilarda geografik

ko`nikmalarni shakllantirish katta ahamiyat kasb etadi.

Mavzumni ochib berishda ma'lum bir kamchiliklar xam uchrashi mumkin. Biroq men imkoniyat darajasida kengroq yoritishga xarakat qil dim.

Ushbu malakaviy bitiruv ishimni yozishda yaqindan yordam bergan ***ilmiy raxbarim Jonzoqov. A, geografiya o'qituvchim Qodirova. M va pedagogika o'qituvchim Alikulova. X*** larga o'z minnatdorchiligimni bildiraman.

Bitiruv ishimni kelgusida umumta'lim maktablarining 7-sinfida O`rta Osiyo tabiiy geografiyasi fanidan o`tiladigan mavzularida foydalanishga xarakat qilaman

I-BOB: MIRZACHO'L O'LKASINING TABIIY GEOGRAFIK XUSUSIYATLARI.

I.1 MIRZACHO'L O'LKASINING TABIIY GEOGRAFIK O'RNII, GEOLOGIK TUZILISHI VA FOYDALI QAZILMALARI

Mirzacho'l keng tog'oldi tekisligi bo'lib, Sirdaryo bilan Arnasoy ko'li oralig'ida joylashgan, umumiy maydoni taxminan 1 mln ga, U shimolda Qozog'iston bilan. janubi-sharqda Tojikiston bilan, g'arbda Qizilqum o'lkasi bilan chegaradosh. Sirdaryoning chap sohilida joylashgan. Janubda Turkiston tizmasi va Morguzar tog'oldi kiya tekisliklari, janubi-g'arbda va g'arbda Nurota tog'larining sharqiy etaklari, shimoli-g'arb va shimolda Arnasoy ko'li, sharqda Sirdaryo o'zani bilan chegaralanadi. Relief asosan tekisliklardan iborat. Janubiy qismi tog' etaklaridan iborat bo'lganligi tufayli ancha baland (450—530 m). Janubiy Mirzacho'l kanali mintaqasida 320—330 m. Chordara suv ombori sohilida 257 m ni tashkil qiladi. Asosiy qiyalik janubi-sharqdan shimoli-g'arbga tomon yo'nalgan.

Geologik tuzilishi. Struktura jixatidan Mirzacho'l hududi Turon plitasi bilan harakatchan G'arbiy Tyanshan orogen oblastining tutashgan mintaqasidagi yirik Toshkent-Mirzacho'l cho'kmasiing g'arbiy qismini egallaydi. Mezo-kaynozoy jinslaridan tuzilgan yirik strukturali elementlar mavjud. Bukilma asosida paleozoyning ohaktosh va slanetslari joylashgan. Bukilmada mezozoy va kaynozoy yoshidagi cho'kindi jinslarning to'planishi sodir bo'lgan. Chirchiq-Mirzacho'l bukilmasining janubiy kismi Mehnatkash-Pistalitov antiklinal zonasi bilan chegaralangan. Antiklinalning sharqiy qismida yer betiga neogen, g'arbida esa paleozoy jinslari chiqadi (Rijkov va bonu., 1962). Antiklinal mintaqa relefida Pistalitov, Baliqlitov, Xonbanditov va sharqda esa Mug'iltov bilan ifodalangan. Mehnatkash-Pistalitov antiklinal mintaq bilan Turkiston tog'lari tarmoqlari orasida Lomakin bukilmasi joylashgan. U g'arbda Qo'ytosh tog' oralig'idagi cho'kma bilan, sharqda esa Farg'ona depressiyasi bilan tutashadi (Rijkov va boshq. bo'yicha Qo'qon sinklinalining Oxunboboyev builmasi bilan birlashadi). Cho'kmada paleozoyning ohaktosh va slanetslari 1400 m chuqurlikda joylashgan

(To'laganov va boshq. 1971). Bukilma kamroq bo'r, paleogen va katta qalinlikda neogen to'rtlamchi davr yotqiziqlari bilan to'lgan.

Toshkent-Mirzacho'l cho'kmasining tektonik rivojlanishida ikki davrni ajratish mumkin: platformali (yuqori paleozoy-o'rta oligotsen) va platformadan so'ng (yuqori oligotsen-antropogen) Trias va yura davrlarida cho'kma usti tekislangan hududdan iborat bo'lgan, unda qobiq nurash hodisasi yuz bergan. Toshkent-Mirzacho'l cho'kmasida birinchi bukilish va transgressiya yuqori bo'rda sodir bo'lgan. Unda cho'kma epeyrogenik ko'tarilib, quruqlikka aylanadi. Biroq, paleotsenda O'rta Osiyoning janubi-sharqini bukilishi tufayli pasttekislik yana suv bilan qoplandi. Dengiz transgressiyasi quyi oligotsenga qadar davom etadi. O'rta oligotsenda alp tektonik xarakatlar natijasida Toshkent atrofi, Kizilqum va Mirzacho'l tezkorlik bilan ko'tarilish bosqichiga kiradi. Bu xodisa, ayniqsa, neogenda kuchliroq yuz berdi.

Mezozoy, quyi va o'rta paleogenda Mirzacho'lda, asosan qum-gil va karbonatli sulfat formatsiyasiga oid yotqiziqlar atrofdagi tog'lardan yuvilgan va hududda to'planib borgan.

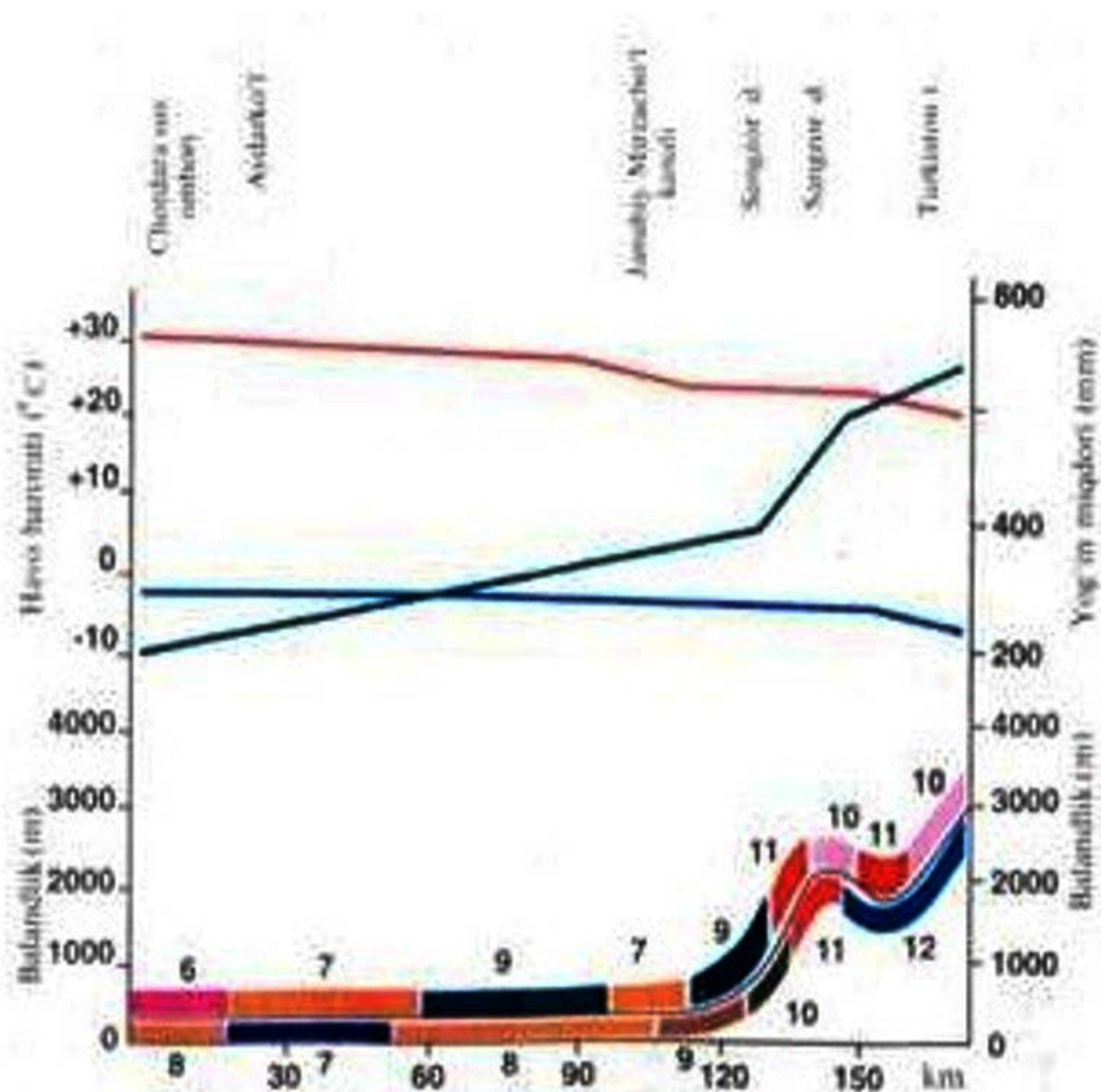
G'arbiy Tyanshaining ko'tarilishi tufayli neogen-to'rtlamchi davrda Toshkent atrofi va Mirzacho'lda katta hudud cho'kish yoki bukilish xodisasini boshdan kechirdi. Chukish natijasida tog'lar etagida katta qalinlikda molas qatlami tarkib topdi. Mutaxassislarining fikricha Mirzacho'lning shimoliy va markaziy qismlari oligotsen oxiridan to hozirga qadar 1000 m gacha chukib, tog' etaklari shuncha balandlikkacha ko'tarildi. Paleozoy jinslari 2500—3000 m chuqurlikda joylashgan. Chotqol-Qurama va Turkiston-Nurota tog'larining neogen-to'rtlamchi davrlarda tezkorlik bilan ko'tarilishi va Mirzacho'l o'rning bukilishi natijasida katta qalinlikda dag'al va gil-qumoq yotqiziqlar to'planadi. O. A. Rijkov va boshq. (1962) ning ma'lumoticha ushbu jinslarning qalinligi markaziy qismida 1200 m, tog' etaklarida 1000—1200 m, g'arbda 800 m gacha yetadi. Neogen jinslari ko'proq zich gil va alevrolitdan iborat bo'lib, qum va qumtoshli kichik qatlamlarni tashkil qiladi. Neogenning boshlarida Mirzacho'lning yuzasi lasttekislikdan iborat bo'lib, uning markaziy qismida bir necha berk botiqlar mavjud bo'lgan.

Chirchiq, Oxangaron, Keles daryolari janubi-sharqdan Rovatsoy, Pshagarsoy, Xovosoy, Zominsuv va boshqalar janubdan Mirzachul markaziga tomon o'z yoyilmalarini vujudga keltirib, bir-birlariga qarama-qarshi xarakat qilishgan va natijada uning markazida hozirga qadar mavjud bo'lgan pastqamliklar: Yettisoy, Sardoba va Qoraqaroy, Sho'ruzak kabi botiqlar tarkib topgan.

Mirzacho'lda to'rtlamchi davr yotqiziqlarining vujudga kelishida Sirdaryoning ahamiyati katta. Sirdaryo Farg'ona vodiysidan pliotsenda oqib chiqqan. Daryo Farg'ona vodiysidan chiqqandan so'ng Mirzacho'lda yoyilib oqqan va Qizilqumga tomon yunalganligi taxmin qilinadi. Mirzacho'l pleystotsenning boshlapida keng tekislik bo'lib, unda ko'l-kontinental landshaftlar hukmron bo'lgan. Quyi to'rtlamchi davrda Sirdaryo, Chirchik, Ohangaron, Keles dag'al jinslardan iborat prolyuvial-ellyuvial yotqiziqlarni shimoli-sharqiy kismiga elitgan. Soh kompleksi yotqiziqlari qalinligi 150 m gacha boradi. Janubda esa soy va daryolar prolyuvial jinslarni yotqizgan. O'rta pleystotsenda neotektonik harakatlar kuchliroq yuz bermaganligi sababli xamma joyda qalin qumloq;— shag'al tosh — yumaloqlangan toshlar yotqizig'i to'plangan. Toshkent kompleksi qalinligi 100 m dan 220 m gacha boradi. Bu vaqtga kelib Sanzar daryosi Zarafshon havzasidan ajralib, Mirzacho'l tomon oqa boshlagan.

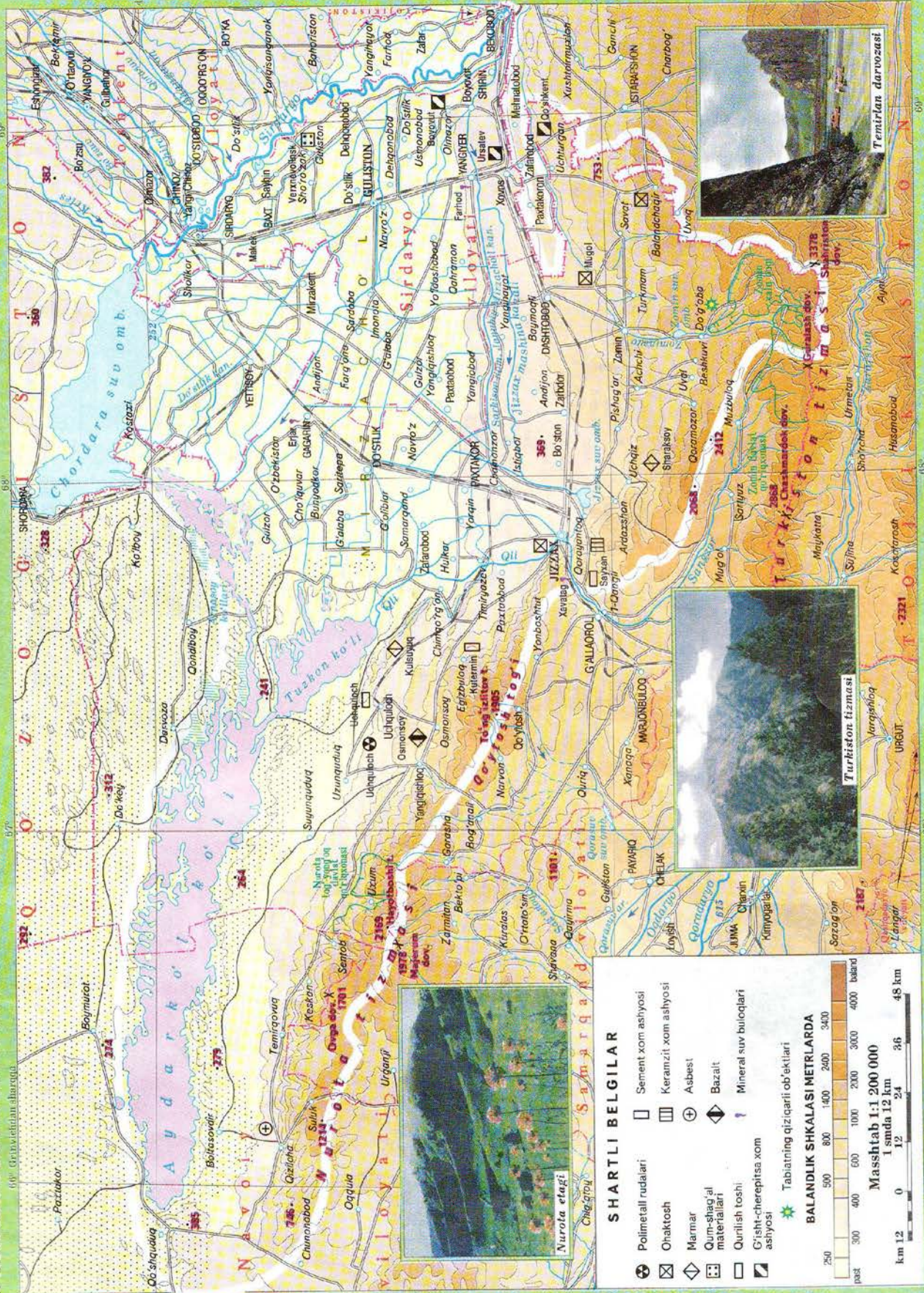
Yuqori pleystotsenda Sirdaryo hozirgi Chordara shahri yaqinida shimolga tomon yorib o'tib, Janadaryo orqali Orol dengiziga karab oqa boshlagan. Mirzacho'lni eng yuqori qatlami yuqori pleystotsen (qumoq va qumloq) yotqiziqlaridan iborat. Ular Sirdaryoning III terrasasini vujudga keltirgan. Ushbu yotqiziqlarning qalinligi 14—40 m. Prolyuvial-allyuvial yotqiziqlar bilan janubdan kelgan prolyuvial jinslar o'rtasidagi chegara tadqiqotchilar tomonidan Yettisoy pastqamligining janubiy yonbag'riga mos keladi, deb tan oladilar, V. G.G'ofurov (1968) esa bu chegarani undan janubroqdan o'tadi, deb ta'kidlaydi.

Golotsenad Mirzacho'lda yangi tektonik harakatlar natijasida Sirdaryoning ikki yosh terrasa va qayiri tarkib topadi. Ularl yossimon qumloq, qumoq, qum va silliqqlangan shag'al toshlardan iborat (Sirdaryo kompleksi)

Mirzacho'ning yaxlit tabiiy geografik kesimi

MIRZACHO'L TABIIY-GEOGRAFIK RAYONI

I.2. GEOMORFOLOGIK TUZILISHI.

Mirzacho'l relefini geomorfologik tahlil qilish natijasida quyidagi relief tiplari ajratildi. Strukturali erozion relief, u Morguzar va Nurota tog'larining shimoliy tarmoqlari, ya'ni quyi paleozoyning ohatoshlaridan tashkil topgan Pistalitov, Baliqlitov, Yetimtov va Xonbanditovga xos. Pistalitov Ko'ytosh tog'larining etaklarida joylashgan. U shimoli-g'arbiy yo'nalishda cho'zilgan, uzunligi 30 km, kengligi 1,5—3 km, eng baland nuqtasi 542 m. Metamorfozlashgan paleozoy ohaktoshlaridan tashkil topgan, shuning uchun ham chuqqilari o'tkir nayzasimon va yonbag'irlari qoyali. Baliqlitov Pistalitovning janubi-sharqida joylashgan, uzunligi 17 km, kengligi 0,5—1 km, eng baland nuqtasi 581 m. Shimoli-sharqiy yonbag'irlari, Pistalitovdek, kamroq qiya va o'simlik bilan qoplangan, janubi- g'arbi esa ancha qiya. Ushbu tog' ham quyi paleozoyning ohaktoshlaridan tashkil topgan. Yonbag'irlari qiya va qoyali, cho'qqilari quruq soylar bilan parchalangan Qo'ytosh tog'lari Shimoliy Nurota tizmasining janubi-sharqiy qismini egallaydi. O'rtacha mutloq balandligi 1260 m. Mirzacho'lga qaragan yonbag'irlari qisqa va ancha qiya (18°), juda ham o'ydim-chuqurlashgan.

Skulpturali erozion relief turi Qushkent gryadasiga mansub. Ushbu gryada, ya'ni qator tepalar, yer sathidan sezilarli ko'tarilgan balandliklar bulib, shimoli-g'arbga tomon qiya, meridional yo'nalishda (Sho'rbuloqsoy, Qo'shkentsoy, Kattasoy, Donasoy va boshq.) jarlar, soylar bilan parchalangan. Darvozaqir (570 m), Chanagul (583 m), Xovatok (690 m), Betta (683 m), Bo'sqir (667 m) kabi tepaliklar umumiy relefda alohida ajralib turadi. Ushbu tepalarning nisbiy balandligi 40—70 m. Shimoliy yo'nalishda gryada asta pasayib, tekislik bilan qo'shilib ketadi. Geologik tuzilishida tepadan 45 m gacha qumloq va qumloqlardan, undan pastda gil va konglomeratlar ishtirok etadi. Ayrim joylarda mergellar uchraydi.

Erozion-akkumulyativ relief turi Turkiston tizmasi, Qo'ytosh, Baliqlitov, Pistalitov va boshqalarning tog'oldi delyuvial-prolyuvial jinslaridan tashkil

topgan shleyflardan iborat. Shleyf yuzasi tekis, shimol tomon qiyaroq va kamroq parchalangan. Tog`oldi prolyuvial tekisliklar ham shleyfdan iborat. Sangzor, Zominsuv, Rovot, Pshagar, Xovost va boshqa soylarning yoyilmalarini tashkil qiladi. Barcha yoyilmalar quyi turtlamchi davr yoki neogen yoshidagi jinslar ustida vujudga kelgan. Ularning yuzasi jar, suffoziya, krast, cho`kish hodisalari bilan murakkablashgan.

Yassi tog` oralig`idagi delyuvial-prolyuvial tekislik Qo`ytosh tog`lari bilan Pistalitov va Balshushgov, Yetimtov oraligida, Turkiston, Morguzar etaklarida tarkib topgan bulib, usti lyossimon qumoqdan tuzilgan bo`lsa, pastda qum, silliqlangan shag`al toshlar qatlamlanib keladi

Yeyilmalarining bir-birlari bilan qo`shilgan etak qismidagi yassi tekisliklar Mirzacho`l kompleksidan tashkil topgan, uning yuqori qatlamlari qumloqdan, quyi gorizontlari esa qumoq-aralash shag`al tosh, qumdan iborat.

Yassi prolyuvial-allyuvial tekislik Mirzacho`lning markaziy qismiga xos, janubidagi yoyilmalari bilan shimolda o`zansimon botiqlar orasida joylashgan. Tekislik 20—35 m chuqurlikka qadar qumoq, qumloq va gil, goxo kum aralash qatlamdan iborat. Qiyaroq berk o`zansimon botiklar — Yettisoy, Sardoba va Qoraqaroy Mirzacho`lning markaziy qismida joylashgan va Arnasoyga yunalgan. Ularning kengligi 9—13 km, chuqurligi 1—5 m. Arnasoy Mirzacho`lni Qizilqumdan ajratib turadigan botiq. Janubda Tuzkon tekisligi va Haydar botig`i bilan tutashib turadi. Botiqning kengligi 10—12 km. Endilikda botiqlar suv bilan band, ya`ni ko`llar tizimidan iborat.

Bilinar-bilinmas to`lqinsimon prolyuvial-allyuvial tekislik Mirzacho`lning shimoliy va shimoli-sharqiy qismlari uchun xos. Tekislik Sirdaryoning III terrasasidir. Yuzasi shimolda tekislikdan, janubi balandligi 1—8 m li tepachalar, botiqlar va qirlar bilan band. To`lqinsimon terrasalashgan tekisliklar quyi 1 va 2-terrasalarni egallaydi. Sirdaryo vodiysi qayir, quyi terrasalardan iborat bo`lib, yuqori (2—3 m) qismi qumoq hamda qumloqdan, quyi qismida ularga qum va siyrak shag`al tosh aralashib keladi. II terrasada

o'zansimon berk Sho'ro'zak botig'i joylashgan.

Mirzacho'l tekisligining janubi-sharqiy qismida Boyovut eroziya massivi mavjud. U Yettisoy, Sho'ro'zak botiqlari va Sirdaryo vodiysidan sezilarli darajada (10—20 m) ko'tarilib turadi. Mirzacho'l kompleksi yotqiziklardan tashkil topgan. Tekislik yuzasi sal-pal bilinadigan keng ariqchalar bilan o'ydinchuqurlashgan.

Tuzkon ko'l tekisligi Mirzacho'l tekisligining janubi-g'arbiy qismida joylashgan. Tekislik uchta allyuvial terrasadan iborat, ular Sirdaryo terrasalariga mos keladi. Hozirda ushbu tekislik qaytgan suvlar ostida kolgan. Eol-akkumulyativ relef turi Qizilqumoldi qumli to'lqinsimon tekisligiga mansub. U Mirzacho'lning g'arbiy qismida joylashgan. Mirzacho'ldan ushbu tekislikka o'tish sekin-asta yuz beradi: avvalo siyrak, unchalik baland bo'lmagan qumli tepachalar va chuqur bo'lmagan botiqlar uchraydi, tekislikka kirib borilishi bilan ularning balandligi va chuqurligi ortib boradi. Asosan, qum va qumoqdan tashkil topgan.

I.3.IQLIMI VA ICHKI SUVLARI

Mirzacho'lning tekislikdan iboratligi tufayli va Janubda Turkiston va Nurota tizma tog'larining mavjudligi natijasida iqlimiy sharoitlar o'ziga xos. Qishda sovuq havo massalari hech qanday to'siqsiz tekislikka kirib keladi, yozda esa termik depressiya hukmronidir. O'rtacha yillik harorat shimolda $12,5^{\circ}$ (Sirdaryo, Chinoz, Paxta-Orol stansiyalari), janubda $15,1^{\circ}$ (Ursatevskiy stansiyasi). Iyulning o'rtacha harorati shimolda $26-27^{\circ}$, janubda 30° (Ursatevskiy stansiyasi) va $-28,5^{\circ}$ (Jizzax). Yanvarning o'rtacha harorati shimolda -3° , -4° , janubda esa $0,8^{\circ}$, $-1,1^{\circ}$. Atmosfera yog'inlari o'lkada o'rtacha 252—363 mm ni tashkil qiladi, uning shimoli-g'arbida 200 mm dan kam, markaziy qismida 200—300 m, janubda — tog' etaklarida — 300 mm dan ziyod yog'in tushadi. Yog'in ko'proq bahorda (40%) va qishda (25—35%) yog'adi.

Mirzacho'lda shamol harakati turlicha. Shimoli-g'arbida shimoliy shamollar hukmron (Chordara stansiyasida shimoliy shamollar yillik yunalishining 45% ni tashkil qiladi), janubi-sharqda janubi-sharqiy shamollar ustuvor. Shimoli-sharqiy qismida qishda janubi-sharqiy va janubiy shamollar (o'rtacha tezligi sekundiga 1,8—2,9 m), yozda esa shimoliy va shimoli-g'arbiy shamollar esadi. Mirzacho'lning janubi uchun janubi-sharqiy va sharqiy yunalishlardagi shamollar, ayniqsa, kuchli esadi. Ushbu shamollar, odatda «Ursatevskiy» nomi bilan mashhur. Kuz va qishda mazkur shamol Farg'ona vodiysi bo'ynidan Mirzacho'l tekisligiga katta kuch bilan chiqib kelishi tufayli shamol tezligi goho sekundiga 46 m gacha yetadi. Ko'proq 20 m tezlikda harakat qiladi.

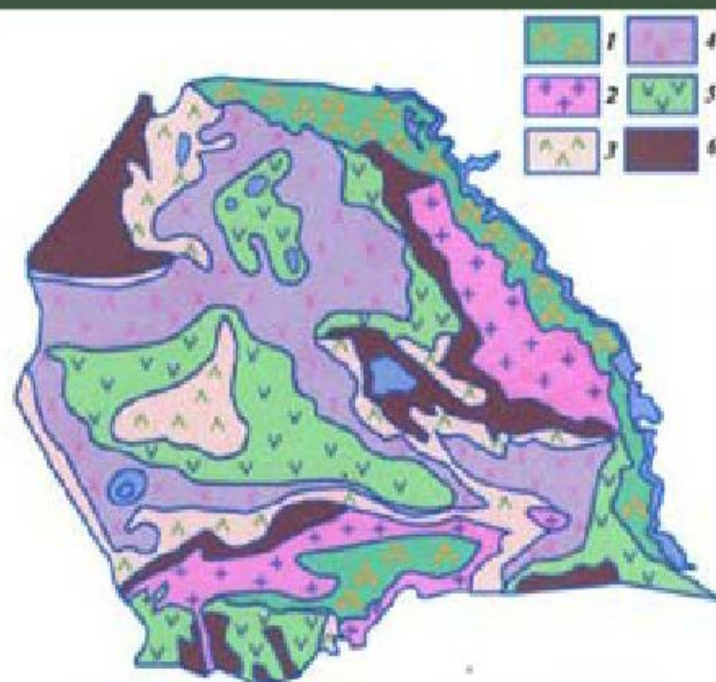
Grunt suvlari. Yer osti suvlarining to'yinishi Turkiston va Nurota tog' tizmalarining yer usti va yer osti suvlari, Sirdaryo va uning o'zani ostidan, Chotqol va Qurama tizmalaridan yunalgan yer osti oqimlari, atmosfera yog'inlari, sug'orish kanallari va nihoyat sug'oriladigan dalalardan zaminga singgan suvlar hisobiga yuz beradi. Chordara suv ombori va Arnasoy,

Haydarko'lining suv sathlari qanchalik baland bo'lsa, grunt suvlarining sathi ham shuncha yer yuzasiga yaqin joylashadi. Suv sarfida, asosan bug`lanish va kollektorlar oqimi katta o`rin tutadi.

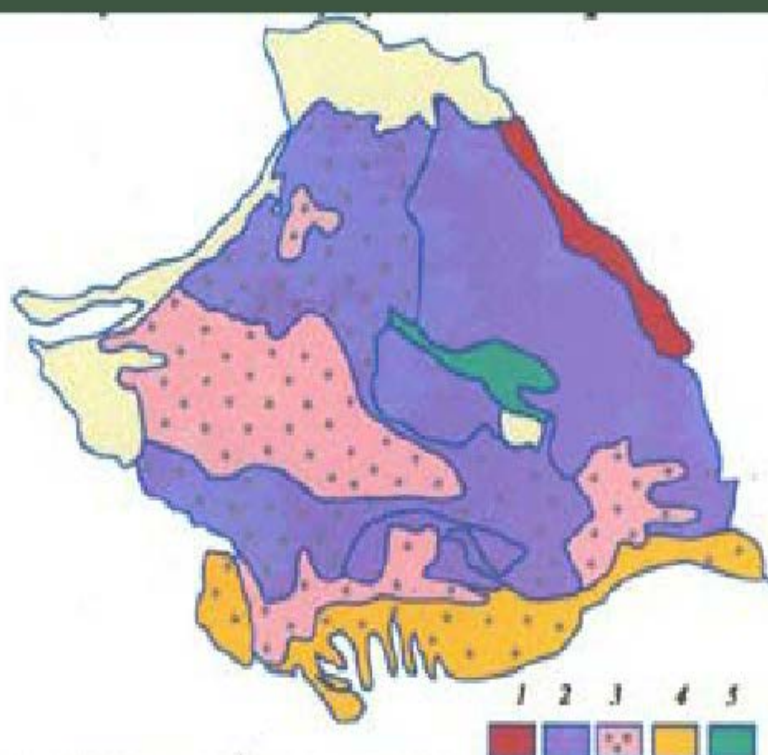
Yoyilmalarining boshlanishi va o`rta qismlarida, tog` oralig`idagi botiqlarning baland qismlari, Lomakin platosining janubiy chekkasi, tog`oldi shleyflari mintaqalarida grunt suvlarining sathi 20—120 m, joylarda 5 m dan pastda barqaror joylashgan.

Janubda suvlarning minerallashuv darajasi har litrda 1-3, shimolda esa 3—5, ba`zan 10 g ni tashkil qiladi, gidrokarbonat-kalsiy va sulfat-magniyli toifaga oid. Yeyilmalarining etaklarida grunt suvlarining sathi yer betiga 1—3 m gacha yaqnlashadi, mineralizatsiya darajasi har litrda 5—10 g, xlorid-sulfat guruhiga mansub.

Mirzacho'lining markaziy qismi ancha tekis bo'lganligi uchun grunt suvlarining harakati ancha sekin. Sug`orish jarayonida ularning sathi 2—5 m gacha ko'tariladi. Minerallashuv darajasi har litr suvda 3—5, joylarda 5—10 g dan iborat, asosan sulfat, xlorid-sulfat turiga taalluqlidir. Mirzacho'lining shimoli-g`apbiy qismlarida grunt suvlari sathi 2—3, joylarda 3 m dan pastroqda joylashgan, ko'proq xlorid-sulfat tipi hukmron. Sirdaryo vodiysida grunt suvlari sathi 1—2, ba`zan 2—3 m ni tashkil qiladi va minerallashuv darajasi 3—5, joylarda 5—10 g

Mirzacho'lda sug'orishdan avval grunt suvlarining sathi
(N.A. Dimo ma'lumoti bo'yicha).
 1) 1,7 - 2,5 m; 2) 2,5 - 5 m; 3) 5 - 10 m; 4) 10 - 15 m;
 5) 15 - 20 m; 6) 20 m dan pastda.

Mirzacho'lda grunt suvlarining hozirgi vaqtdagi sathi
(1998 yil) 1) 1 - 2 m; 2) 2 - 3 m; 3) 3 - 5 m;
 4) 1 - 3 m; 5) 5 - 10 m;
(A. Rafiqov bo'yicha)

Yer usti suvlari. Mirzacho’lda muntazam oquvchi daryo tizimlari mavjud emas. Turkiston tizmasining shimoliy yonbag’irlaridan boshlanuvchi bir necha soylar va daryolar mavjud. Eng yirik daryolardan biri Sangzor. Uning umumiy uzunligi 123 km, havzasining maydoni 2580 kv. km. Daryo Turkiston tizmasidagi qor-muzliklardan to’yinadi, yozda to’lib oqadi, maksimal o’rtacha oylik suv sarfi sekundiga 12,2 kub. m, o’rtacha oylik sarfi esa sekundiga 6,1 kub. m. Daryo suvlari Jizzax voxasini sug’orishda foydalaniladi. Zominsuv xam Turkiston tizmasining eng yurqori yonbag’irlaridagi qorlik va muzliklardan boshlanadi, Ko’lsuv, Qizilmozor va Qashqasuv soylarining o’zaro qo’shilishidan vujudga keladi Suv yig’ish maydoni 555 kv, km, o’rtacha ko’p yillik suv sarfi sekundiga 2 kub. m, eng ko’pi 4,8, eng (kami 1 kub. m dan iborat. Eng ko’p oqim iyun oyiga to’g’ri keladi. Turkiston tizmasining shimoliy yonbag’irlaridan boshlanadigan soylar Rovotsoy, Sayxonsoy, Turkmansoy, Xo’jamushkentsoy, Pshagarsoy, Achisoy, Qo’shchisoy, Jalairsoy, Xovataksoy, Bosmandisoy va bonshqalarni misol tariqasida keltirish mumkin. Ularning jami suv sarfi sekundiga 20,74 kub. m ni tashkil etadi. Sirdaryoning chap sohilida o’nlarcha turli kattalikdagi qayir ko’llari va botiqlar mavjud, ular daryoning qolgan o’zanlarida joylashgan, lekin kollektor tarmoqlari qurilishi natijasida ularning asosiy qismi qurigan va sholizorlarga aylantirilgan. Mirzacho’l yerlari o’zlashtirilishi munosabati bilan bir necha yirik magistral kanallar va kollektorlar qurildi. Masalan, Janubiy Mirzacho’l kanali (bosh qismidagi suv sarfi sekundiga 500 kub. m) uzunligi 126 km. Shimoli-sharqiy kanal (avvalgi Kirov nomli), bosh qismidagi suv sarfi 230 kub.m. Jizzax cho’lida DM-1, DM-2 mashina kanallari, Tojikistonning Zafarobod tumanida TM-1, TM-2 mashina kanallari va boshq. Markaziy Mirzacho’l, Pogranichnyy, Sho’ruzak kollektorlari mavjud. O’lkaning g’arbiy kismi Haydar botig’iga tutashadi. 1968—1969 yillarda yog’in-sochinning ko’p tushishi natijasida Sirdaryo suvining bir qismi unga tashlangan edi (20 kub. km), oqibatda botiq ko’lga aylandi, keyinchalik Mirzacho’ldan kollektor suvlarini (yiliga 2 km³ dan ziyodroq), muntazam tushishi tufayli Haydar va Tuzkon botiqlari ham suv ostida qoldi. 1999 yilda ko’llarda 38 km³ suv yig’ilgan.

I.4. TUPROQIARI. O'SIMLIKLARI VA HAYVONAT DUNYOSI

Mirzacho'lda bo'z tuproqlarning ikki kichik turi, ya'ni tipik va och bo'z tuproqlar tarqalgan. Mazkur turdagi tuppoqlap o'rtasidagi chegara taxminan 450 m mutlaq balandlikka mos keladi. Tipik bo'z tuproqlar yoyilmalarining boshlanish qismi, tog'oldi shleyflarining yuqori qismlarida keng tarqalgan. Ushbu tuproqlar sho'rlanmagan, lekin qiyalik kattaroq bo'lgan joylarda eroziyaga uchragan. Yuqori qismi (0—3 sm) da 3—4%, quyi (0—10 sm) da 1,5—2,5% gumus mavjud.

Och bo'z tuproqlar yoyilmalarining chekka kismlarida, Lomakin platosining shimol tomonida, tog'oldi shleyflarida uchraydi. Ushbu tuproqlarning yuqori gorizontlarida karbonatlarning miqdori 6—7%, quyi tomon esa 10—11% gacha ortadi. Tuproqning quyi qatlami (35—45 sm) da gips tarkibi 1—2% ni tashkil etadi.

Mirzacho'lning asosiy qismi sug'orma bo'z-o'tloq tuproqlari bilan band bo'lib, namlikning bug'lanishi natijasida qatlamlarda turli miqdorda tuzlar to'plangan. Sug'oriladigan tuproqlarda tuz kuproq eng yuqori qatlamda yig'iladi (1—2%, ba'zan undan ko'proq;), quyi tomon kamayib boradi. Sirdaryoning quyi terrasalarida o'tloq-tuproqlar tarqalgan va ular ham turli darajada sho'rlangan. Mirzacho'lda juda zich holda kollektor-zovur tarmoqlari va tik zovurlar mavjudligi tufayli tuproklarning haddan tashqari sho'rlanishining oldi olingan. O'zansimon pastqamliklarda (Yettisoy, Sardoba) sho'rxoklar hukmron.

Mirzacho'l yerlarining asosiy qismi to'liq o'zlashtirilgan, faqat Yettisoy pasgkamligi va Janubiy Mirzacho'l kanalining janubiy qismidagi mintaqa o'zlashtirilmagan, chunki yerlar yoyilmalarning chekka qismida joylashganligi tufayli anchagina gipslashgan va tuz miqdori juda bisyor. Irrigatsiya va melioratsiyaning eng so'nggi yutuqlari Mirzacho'lda sinovdan o'tkazilishi sababli o'lkada sug'orish madaniyati eng yuqori, sug'orish me'yori gektariga 7,5 ming kub. m, grunt suvlari sathi tik zovurlar yordamida deyarli

bir maromda ushlab turiladi, binobarin sho'rlanish jarayoni ancha boshqariladi, lekin shunga karamasdan meliorativ ahvolni juda yuqori darajada deb bo'lmaydi

O'simliklari. Mirzacho'l tabiiy o'lkasida cho'l, adir, tog' va yaylov mintaqalariga xos o'simliklar uchraydi.

Cho'l o'simliklari, asosan, efemerlar — *sho'ro'zak*, *qorabosh*, *burgan*, *lolaqizg'aldoqlardan* iborat bo'lib, ular jazirama issiq boshlanishi bilan qovjiray boshlaydi. So'ngra issiq va qurg'oqchilikka chidamli *shui'oq*, *chalov*, *sho'ra*, *yulg'un* va *yantoqlar* yozda ham o'savcradi. Sho'rxok joylarda *tatir*, *burgan*, *sho'rajriq*, *yulg'un*, *tuyaqorin* kabi o'simliklar o'sadi.

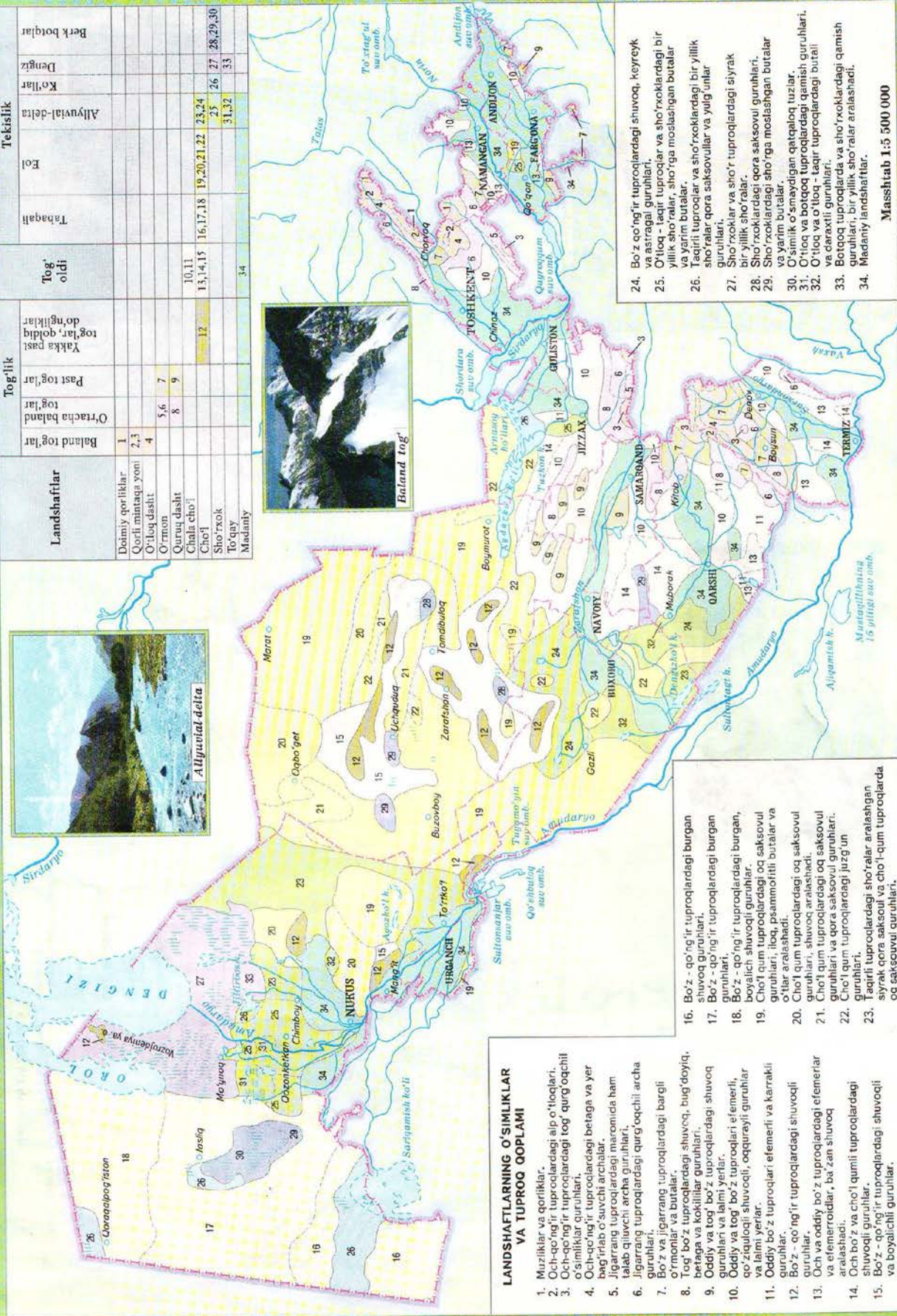
Mirzacho'lning tog' etaklari va undan yuqorida *na'matak*, *irg'av*, *zirk*, *pista*, *bodom*, *olma*, *olcha* kabi buta va mevali daraxtlar o'sadi. Nurota tog'larida yong'oqlar. Turkiston tog' tizmasining 1500—2500 m balandlik qismida archazorlar uchraydi. 2800—3000 metrdan balandda *qo'ng'irbosh*, *rang*, *yovvoyi arpa* kabi o'tlar o'suvchi yaylov mintaqasi boshlanadi. Sirdaryo bo'yidagi to'qaylarda *yulg'un*, *tol*, *turong'il*, *jiyda* kabi o'simliklar o'sadi.

Hayvonot dunyosi. O'lkaning katta qismida cho'l hayvonlari yashaydi. ulardan eng muhimlari kemiruvchilardan *qo'shoyoq*, *yumronqoziq*, *quyon*, sudralib yuruvchilardan *kallokesak* va *ilon*, yirtqichlardan *bo'ri*, *tulki*, *bo'rsiq*, hasharotlardan *chayon*, *falanga*, sutemizuvchilardan *tulki*, *bo'ri*, *jayron* uchraydi. Qushlardan *to'rg'ay*, *so'fito'rg'ay*, *boyog'li* yashaydi. Sirdaryo to'qaylarida *to'qay mushugi*, *to'ng'iz*, *chiyabo'ri*, qushlardan *qirg'ovul*, *o'rdak* va *g'ozlar*. Sirdaryoda *ondatralar* yashaydi.

Mirzacho'l janubidagi tog'larda yirik sutemizuvchi hayvonlardan *kiyik*, *tog' takasi*, *alqor*, yirtqichlardan *bo'ri* va *tulki*, shuningdek, *silovsin*, qushlardan *bedana*, *bulbul*, *kaklik*, *ul or*, *kalxat*, *lochin*, *qirg'iy*, *burgut* yashaydi.

Daryo va suv havzalarida *zog'orabaliq*, *olabug'a*, *laqqabaliq*, *cho'rtanbaliq*, *qorabaliqlar* uchraydi.

LANDSHAFT KARTASI

DAVLAT QO'RIQXONALARI VA BUYURTMA MASKANLARI

DAYLAT QO'RIKXONALARI		Maydoni (ga)
nomlar	ixtisosligi	
*Biday To'g'y davlat qo'riqonasi	Qayri-to'g'y. Buxoro bug'usini tabiiy ko'paytirish, tarqatish (turangar) mulhoza qilish	6462.1
Hisor davlat qo'riqonasi	Tog'-o'rmon. Barcha tabiat komplekslarini o'rnatish va mulhoza qilish	80 986
*Jayron" ekonomikasi	Chovl. Kamyob hayvonlar tularini ko'paytirish	7 153
Kirob davlat geologik qo'riqonasi	Tog'. Paleontologik-stratigrafik ob'ektlarni o'rnatish va mulhoza qilish	5378
Nurda tog'-yong'oq davlat qo'riqonasi	Tog'-yong'oq. Yong'orlamning tabiiy genotidni, Qizilqum (Seversov) qo'yini tabiiy ko'paytirish	21 137.5
Qizilqum davlat qo'riqonasi	To'g'y-qum. Buxoro bug'usini tabiiy ko'paytirish	10311.05
Sunvon davlat qo'riqonasi	Tog'-o'rmon. Burama sholishi echi (Moroz) yini tabiiy ko'paytirish, arxarlar mulhoza qilish	23802.38
Ugorn-Chiroqli davlat milliy zabot bog'i	Tog'-o'rmon. Tabiat komplekslarini saqlash, tarbiy va me'yan yodgorliklarini mulhoza qilish	35 256
Zarafshon davlat qo'riqonasi	Qayri-to'g'y. Qirg'ovlarni tabiiy ko'paytirish, chakandazorlarni mulhoza qilish	2352
Zomin davlat qo'riqonasi	Tog'-archo. Archo o'rmonlari va hayvonot dunyosini mulhoza qilish	263848.6
Zomin xalq bog'i	Tog'-o'rmon. Archo o'rmonlari, o'simlik va hayvonlarning kamyoib turarini saqlash va mulhoza qilish	24110.3
Chiroqli davlat bostera qo'riqonasi	Tog'-o'rmon. Barcha tabiat komplekslarini o'rnatish va mulhoza qilish	35 809.4555y zona 12 218-bufir zona

II-BOB. MIRZACHO`L TABIIY GEOGRAFIK RAYONI

MAVZUSINI O`QITISH METODIKASI.

2.1. MIRZACHO`L TABIIY GEOGRAFIK RAYONI

MAVZUSINI O`QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK

TEXNOLOGIYALARNI QO`LLASH.

Geografiya ta'limida o'qituvchi o'quvchilarni faollashtiradigan o'zi va o'rganishi uchun qulay bo'lgan usul va uslublarni, o'qitish shakllarini, vaziyatlarni izlaydi, zamonaviy pedagogik texnologiyaga suyanib, o'quv jarayoni samaradorligini oshiradi. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatib, o'quv jarayonining yuqori sifat va samaradorligiga erishadi.

Ta'lim-tarbiyaning mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari shu faoliyatdan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, yangi texnologiyalarga aylanib bormoqda.

Geografiya ta'limida pedagogik texnologiya ta'lim-tarbiya jarayoni sifatida ishtirokchilarning faoliyatlari orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonning pirovard maqsadi barkamol insonni shakllantirish va rivojlantirish bo'lib, asosan quyidagilardan tarkib topadi:

- ta'lim-tarbiya berish;
- axborotlarni uzatish;
- mustaqil fikrlashni o'rgatish;
- bilim-ko'nikma, malakalarni o'rgatish va o'zlashtirilishiga erishish;
- turli usul va uslublarni qo'llash va takomillashtirish;
- diagnostika, monitoring olib borish;

- ta'lim-tarbiya jarayonida insonparvarlik, vatanparvarlik tamoyillariga asoslanish;

- o'quvchilarni tayyorgarlik darajasini, psixologik, fiziologik, yosh xususiyatlarini, gigiyenik talablarini hisobga olish va hokazolar;

Shu asosda geografiya texnologiyasida ta'lim tizimining metodologik, didaktik, pedagogik, psixologik, fiziologik, gigiyenik asoslarini yaratish lozimdir. Ta'limning metodologik asosi-dars jarayonini amalga oshirishda qanday metodlarga asoslanishini belgilaydi. Metodologik asosning ilmiy jihatdan to'g'ri bo'lishi pedagogik texnologiya uchun zaruriy shartdir.

Ta'lim tizimining didaktik asosi-ta'lim-tarbiya hoida va tamoyillariga muvofiqligini belgilaydi. Didaktik talablar ta'lim-tarbiya vazifalarning nazariy jihatdan to'g'ri bajarilishini ta'minlaydi.

Pedagogik texnologiyaning pedagogik asosi-zamonaviy pedagogika fanining ilmiy xulosalaridan kelib chiqadi. Bunda pedagogik texnologiyaning umumiy tarkibiy tuzilishi, manzili, shakli, usullari, vositalari, pedagogik jarayonning tashkil qilinishi, olib borilishi, uning diagnostikasi, monitoringi, o'quv-mavzu rejalar va shu kabilarning ilmiy jihatdan to'g'ri bo'lishi ta'minlanadi.

Pedagogik texnologiyaning psixologik asosi-psixologiya fanining ilmiy xulosalari va tavsiyalari bilan belgilanadi. Ta'limning har bir bosqichida o'quvchilarning psixologik xususiyati hisobga olinadi.

Pedagogik texnologiyaning fiziologik asosi o'quvchilarning turli yoshdagi fiziologik xususiyatlarini hisobga olishdan iborat, bunda o'g'il va qiz bolalar fiziologiyasidagi farqlar alohida hisobga olinadi.

Pedagogik texnologiyaning gigiyenik asosi-ta'lim-tarbiya jarayonida salomatlikni saqlash talablariga rioya qilishdan iborat bo'lib, bunda turli zararli va ortiqcha ta'sirlarni bartaraf qilish, o'quv-xona sharoiti: yoritganlik, harorat, havoning tozaligi, o'qituvchi va o'quvchining ish o'rni, jihozlar, o'quv

mashg'ulotlarining me'yorlari, didaktik vositalarining qulayligi ilmiy asosda belgilab boriladi. Yuqorida keltirilgan asoslar umumlashtirilsa, geografiya ta'limida texnologiyaning nazariy va amaliy asoslari kelib chiqadi.

Pedagogik texnologiyadan foydalanish hozirgi zamon didaktikasi va pedagogikasi taraqqiyotining mahsuli bo'lib, uni geografiya ta'limi tizimida qo'llash va amalga oshirish lozim deb o'ylaymiz.

O'quvchilarda ijodiy faoliyatlarini rivojlantirish ularda geografik madaniyatni shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Zamonaviy darslarda dars-seminar, dars-konferensiya, dars-sinov, dars-o'yin kabi ta'limni tashkil qilish shakllaridan keng foydalaniladi. Hozirgi zamon noan'anaviy darslari o'nlab ijobiy xususiyatlarga ega: ularni qo'llash orqali o'qituvchi faoliyatni tashkil etishda ijodkor bo'lishga, o'quv faoliyatida o'qituvchi va o'quvchining hamkorligi yetakchi bo'lishiga, o'quv jarayoni paytida o'quvchilar ortasida o'zaro muloqotlar, suhbatlar, tortishuvlar bo'lishiga, muammoli savollar va topshiriqlar, har xil murakkablik darajasidagi test savollari orqali o'quvchilarda ijodiy faoliyatlarni rivojlantirishga erishish mumkin.

Hozirgi kunda umumta'lim maktablarida o'quvchilarning fanlarni yaxshi o'rganishlari, o'qitilayotgan mavzuni muammoli savol va topshiriqlar yordamida o'zlashtirishlari, ularda ijodkorlik, fikrlarini teran va aniq ifodalashga o'rgatish, o'rta tashlangan savolga keng mulohaza yuritib javob bera olish qobiliyatini shakllantirish maqsadlarida yuzdan ortiq noan'anaviy dars usullaridan foydalanilmoqda. Bu dars usullari mavzularni o'zlashtirish jarayonini osonlashtiradi, oquvchilar ongida ancha vaqtgacha esdan chiqmaydi, ularni teran mushohada yuritishga va darsdagi ishtiroklarini faollashtirishga yordam beradi.

Noan'anaviy darslarning asosiy maqsadi o'quvchilarning mustaqil bilim olish mexanizmiga asoslanganligidadir. Noan'anaviy darslarning an'anaviy darslardan farqli jihatlari quyidagilarda deb hisoblaymiz:

- Noan'anaviy darsda tanlangan dars mavzusi bo'yicha o'quvchi o'z nuqtai nazarini bayon etadi, garcha xato bo'lsa ham o'quvchining fikri oxirigacha eshitiladi.

- Noan'anaviy darsda an'anaviy darsdagidek tashkiliy, o'tgan mavzuni so'rash, yangi mavzu bayoni va darsni mustahkamlash singari bosqichlari bo'lmaydi. Har bir darsning o'ziga xos shakli bo'ladi.

- Noan'anaviy darsda aniq bir ta'limiy metod yoki usul hukmronlik qilmaydi. Darsning bo'rish jarayonida ta'limiy metodlar va usullar almashina boradi.

- Noan'anaviy darslarda standart didaktik ko'rgazmalar bilan birga, o'quvchilar kuchi bilan yaratilgan ko'rgazmalar ham qo'llaniladi.

- Noan'anaviy darslarda o'quvchi shaxsi birinchi o'rinda turadi. Shuning uchun o'quvchilar bilan yakkama-yakka ishlash bunday darslarning tashkiliy asosi bo'ladi.

- Mustaqil ishlar, guruhiiy ishlash, o'zaro juftlikda ishlash, o'zaro muloqotda bo'lish, ta'limiy o'yinlar darslarning mazmunini tashkil etadi.

- Noan'aviy darslarda birgina darslik emas, qo'shimcha badiiy, ilmiy, atlas, matbuot va boshqa materiallaridan foydalaniladi.

- Noan'anaviy darslar o'quvchilarning dars-mavzusini o'zlashtirib olish imkoniyatini kengaytiradi.

Malakali va ijodkor o'qituvchi dars jarayonida qaysi noan'anaviy dars usullarini qo'llashni mavzuning mazmun mohiyatidan kelib chiqib ularni to'g'ri tanlash, o'quvchilarning bilim darajalari, psixologik xususiyatlarini e'tiborga olgan holda amalga oshiradi. O'quvchilarning Mirzacho'l tabiiy geografiyasi fanini o'zlashtirishlari uchun o'qitishning ilg'or va zamonaviy usullaridan

foydalanish, yangi informatsion pedagogik texnologiyalarni tadbiq qilish muhim ahamiyatga egadir.

Maktab geografiya darslarini hayotga bog'lash, ularni qiziqarli va ijodiy tashkil etish maqsadida mavzuni yoritishda bir necha noan'anaviy dars usullarini qo'llash keng samaralar beradi. Mirzacho'l tabiiy geografiyasi mavzusini o'qitishda noan'anaviy dars usullaridan Pinbard usulidan foydalanish ham katta natijalar beradi.

PINBARD USULI

PEN-mustahkamlash, **BOORD**-reja ma'nolarini anglatadi. Ta'limning bu usulining mohiyati shundan iboratki, unda munozara yoki o'quv suhbatini amaliy usul bilan bog'lanib ketadi. Uning afzalligi shundaki u rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi maqsadlarni ro'yobga chiqaradi. O'quvchilarda mulohaza yuritish va munozara olib borish madaniyati shakllanadi, o'z fikrini faqat og'zaki emas, balki yozma ravishda bayon etish mahorati, mantiqiy va tizimli fikr yuritish ko'nikmasi rivojlanadi.

PINBARD USULINING TEXNOLOGIK XARITASI

Faoliyat bosqichlari	O'qituvchi faoliyati	O'quvchi faoliyati
I. Tayyorlov bosqichi.	Mavzuni aniqlaydi, maqsadni aniq ifoda etadi, natija va baholash mezonini aniqlaydi. Qiziqitiruvchi savol va fikrlarni shakllantiradi.	
II. Mavzuni ishlash bosqichi.	Mavzuning tuzilishini aniqlaydi, o'z mulohazalarini bildiradi va o'quvchilarga o'znuqtai nazarini bayon etishni taklif etadi. "Pinbard" usuli mohiyatini tushuntiradi, munozara boshlanishini tezlashtirish	Munozara vaqtida mavzuni ishlab chiqadilar

	uchun tayyorlangan savollarni beradi.	
III. O'z xulosalarini yozma bayon etish.	Kuzatadi.	Munozara davomida shakllangan fikrlarni asosiy xulosalar ko'rinishida qog'oz varag'i yoki kartochkaga yozib doskaga ilib qo'yadilar.
IV. Umumlashtirish bosqichi	Maslahat va tavsiya orqali majbur qilmasdan ko'mak beradi.	Har bir guruhning 2-3 a'zosi o'rtoqlari bilan maslahatlashgan holda mazmunga qarab axborotlarni tartiblaydilar va guruhlariga ajratadilar. Strelka, chiziq va boshqa belgilar yordamida ularning o'zaro munosabatini bir butun yoki qarama-qarshi nuqtai nazarlarni shakllantiradilar.
V. Yakun yasash, tahlil qilish va natijalarni baholash bosqichi.	O'quvchilar tomonidan amalga oshirilgan ishlarga yakun yasaydi, tahlil qiladi va baholaydi.	O'z-o'ziga baho berishni amalga oshirishlari mumkin.

Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartiga muvofiq O'rta Osiyo tabiiy geografiyasi kursida "Mirzacho'l tabiiy geografiyasi" mavzusiga 2 soat dars ajratilgan. Bu mavzuni o'rganishga qadar o'quvchilar O'zbekiston tabiiy geografik o'lkalari ichidan Mirzacho'l tabiiy geografik o'lkasi bilan tanishib chiqqan bo'ladilar. Yuqoridagi tabiiy geografik o'lkalarni o'rganish orqali o'quvchilar har bir tabiiy o'lkaning geografik o'rni, yer yuzasi, geologik tuzilishi va foydali qazilmalari, hudud iqlimi va ichki suvlari, tuproq, o'simlik va hayvonot dunyosi haqida bilim va ko'nikmalarga ega bo'lganlar. Shu boisdan Mirzacho'l tabiiy geografiyasi mavzusini o'zlashtirishlarida muammolarni vujudga keltirmaydi. Shuningdek, bu o'lka o'zimiz yashayotgan, uning tabiiy sharoiti o'quvchilarga tanish bo'lganligi bois mavzuni o'rganishda atrof-muhit bilan bog'lash, geografik ekskursiyalar uyushtirish imkonini ham beradi.

FAN: O'RTA OSIYO TABIIY GEOGRAFIYASI.

SINF: 7

DARSNING MAVZUSI: MIRZACHO'L TABIIY GEOGRAFIYASI

Darsning maqsadi:

A) Ta'limiy maqsadi. Mirzacho'l tabiiy geografiyasi o'zoga xos xususiyatlari, iqlimi va suvlari, tuproqlari, o'simliklari, hayvonot dunyosini muhofaza qilishning asosiy yo'nalishlari haqida bilim va ko'nikmalarni egallash.

B) Tarbiyaviy maqsadi. O'quvchilarning dunyo qarashini kengaytirish go'zallikni qadrlashga, tabiatni sevishga o'rgatish.

V) Rivojlantiruvchi maqsadi. Mavzuni o'qitish jarayonida o'quvchilar ongida Mirzacho'l tabiiy geografiyasini geografik chegaralari, uning rel'yefining asosiy shakllari, geologik rivojlanish bosqichlari, asosiy tuproq tiplarini, rivojlantiradi.

Dars tipi: Aralash.

Darsning uslubi: Og'zaki va munozara.

Dars usuli: Savol- javob, pinbard usuli, geografik o'yinlar.

Darsning jihozi: O'rta Osiyoning tabiiy kartasi, globus, yozuvsiz karta, atlas tarqatma materiallar slaydlar va qiziqarli materiallar.

Darsning borishi:

A) Darsning tashkiliy qismi; salomlashishi o'quvchilar davomatini kuzatish, o'quvchilarni darsga tayyorlash.

B) Qiziqarli ma'lumotlar.

V) Yangi mavzu bayoni.

Mirzacho'l keng tog'oldi tekisligi bo'lib, Sirdaryo bilan Arnasoy ko'li oralig'ida joylashgan, umumiy maydoni taxminan 1 mln ga, U shimolda Qozog'iston bilan. janubi-sharqda Tojikiston bilan, g'arbda Qizilqum o'lkasi bilan chegaradosh. Sirdaryoning chap sohilida joylashgan. Janubda Turkiston tizmasi va Morguzar tog'oldi kiya tekisliklari, janubi-g'arbda va g'arbda Nurota tog'larining

sharqiy etaklari, shimoli-g`arb va shimolda Arnasoy ko`li, sharqda Sirdaryo o`zani bilan chegaralanadi.

O`qituvchi Mirzacho`l tabiiy geografiyasini tabiiy geografik xususiyatlariga oid tabiiy geografik ma`lumotlarni bergach dars jarayonida PINBARD usulini qo`llaydi. Sinf o`quvchilari guruhlariga bo`linadi. Bunda o`qituvchi mavzuga qiziqtiruvchi ma`lumotlar va savollar beradi. Shu savollar yuzasidan munozara tashkil etadi. Masalan,

- **Geografik atlasdan foydalanib O`rta Osiyo hududida Mirzacho`l tabiiy geografik o`nini aniqlang?**

- **Mirzacho`l tabiiy geografik o`lkada qanday tuproq turlari mavjud ularning hosil bolishida tabiiy omillardan qaysilari ko`proq tasir etgan?**

- **Mirzacho`l tabiiy geografik o`lkada tabiatni qanday muhofazs qilish mumkin?**

- **Ichki suvlari haqida tushincha?**
- **O`simlik va xayvonlari haqida tushincha?**
- **Tekislik va tog`lardagi tupqoqlarni bir biridan farqi?**
- **Foydali qazilmalar haqida tushincha?**
- **Qo`riqxonalar haqida tushuncha?**
- **Iqlimi haqida tushuncha?**

Yuqoridagi muammo va savollarga har bir o`quvchi va bir guruh o`z fikr va mulohazalarini bildirib, bahs-munozara olib boradi. Bunda har bir o`quvchi o`z fikrini izohlab, muammoni yechish yo`llarini ilmiy asosda ifodalab berishga intiladi. Bu esa o`quvchilarni mustaqil fikrlashga, dunyoqarashini kengayishiga, ko`proq manbalar, qiziqarli ma`lumotlar olish uchun intilishga, atrof-muhit va tabiatga bo`lgan qiziqishini ortib borishiga olib keladi.

Geografiya darslarini hayotga bog`lash, ularni qiziqarli va ijodiy tashkil etish bosh maqsaddir. Bunda asosiy ro`lni geografik o`yinlar va ularning xilma-xil shakllari, geografik jumboqlarni yechish, raqamli diktantlar tuzish va

yechish, berilgan geografik tavsiflarni xatosini topish, shartli belgilarni tilga kiritish, test topshiriqlarini yechish, izohlash kabi materiallar asosiy o'rinni egallaydi. Geografiya darslarida televideniye, radio orqali beriladigan an'anaviy o'yinlardan foydalanish ham samarali natijalar beradi. Dars jarayonida bu o'yinlarni qo'llash o'quvchilarning fanga, mavzuga bo'lgan qiziqishlarini orttiradi va ularning darslikdan tashqari yana qo'shimcha adabiyotlar, internet ma'lumotlaridan foydalanish imkonini beradi. Bu o'yinlar o'quvchilarda badiiy mahoratni va topqirlikni talab etadi.

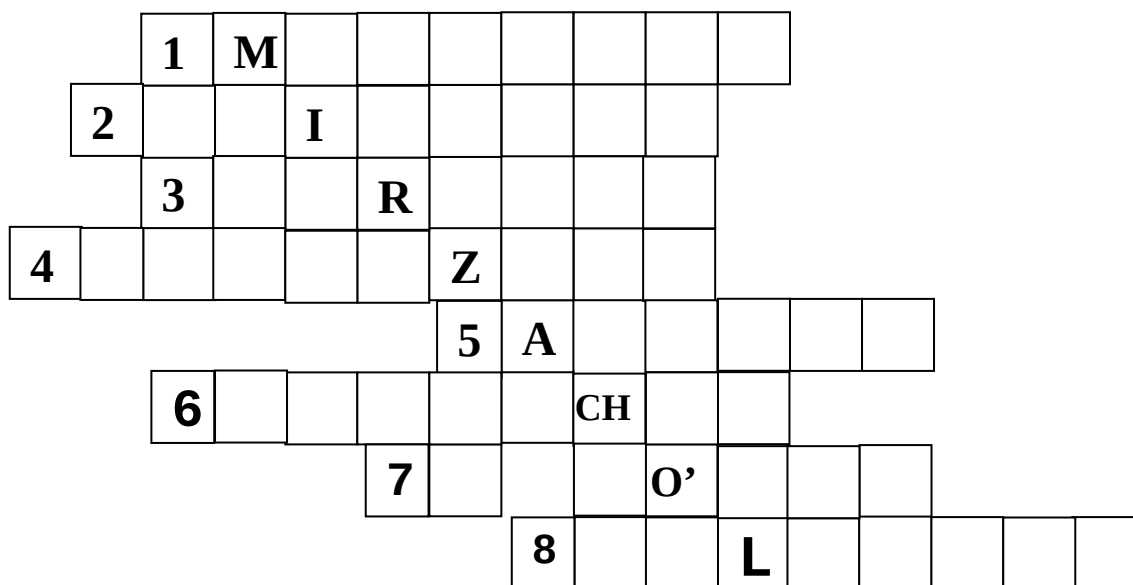
Muntazam ravishda televideniye orqali berilayotgan **“O'YLA, IZLA, TOP”** o'yini o'quvchilarning keng qiziqishlariga sabab bo'lmoqda. Bu o'yindan mavzuni o'qitishda foydalanilsa, katta samaralar beradi. Bu o'yinning qoidalari:

• **Mirzacho'l tabiiy geografiyasiga oid krossvordni yechish topshirig'i beriladi.**

K R O S S V O R D

1	M								
2	I								
3	R								
4	Z								
5	A								
6	CH								
7	O'								
8	L								

1. 2621m raqamdagi cho'qi qaysi tog'qa to'g'ri keladi.
2. Sudralib yuruvchi hayvonlardan biri.
3. Foydali qazilma.
4. Daryoni nomi.
5. Shimoldan keladigan havo masni nomi.
6. Cho'lda uchraydigan zararli hashorat.
7. Qishloqlardan birini nomi.
8. O'simlik nomi.

- 1) Yogachota botig'I bilan Sardoba botig'i orasidagi balandlik nomi. **Mirzaobod**
- 2) Soylar bilan parchalangan tog. **Baliqlitog`**
- 3) Mirzacho'ning qyrida balandligi 250 m. **Sirdaryo**
- 4) Sirdaryo to'qaylarida qanday hayvon ko'p. **To'ng'iz**
- 5) Mirzacho'ldagi foydali qazilma. **Asbest**
- 6) Qaysi cho'ning tekislik yuzasi past balandliklardan iborat. **Mirzacho'l**

7) Cho'ldagi efemir o'simlik nomi. **Sho'ro'zak**

8) Turkiston tog' tizmasining shimoliy yon bag'ridan boshlanuvchi soy.
Jalayorsoy

• O'yinda qatnashmayotgan o'quvchilar bilan geografik test va topishmoq o'yinini ham tashkil qilish maqsadga muvofiq. Geografik o'yin ham katta badiiy mahoratni va topqirlikni talab etadi. Bolalarga estetik zavq bag'ishlab, ularni she'riyat dunyosiga olib kiradi. San'atning o'ziga xos bo'lmish bu she'rlar o'sib kelayotgan avlodning ma'naviy ehtiyojlariga oziq bo'ladi. Shuningdek, test va topishmoqlar darslarda olingan bilimlarni mustahkamlash, fikrlashga o'rgatib, fanga qiziqishni orttiradi.

• **Mirzacho'l o'lkasining qaysi qismida Turkiston, Morguzar, Nurota tog' tizmalari joylashgan?**

A. Shimol

B. G'arb

S. Janub

D. Sharq

• **Mirzacho'l o'lkasining janubiy qismidagi tog'lar qaysi burmalanishda ko'tarilgann?**

A. Gersin

B. Kaledon

S. Alp

D. Mezazoy

- **Mirzacho`l o`lkasida iyul oyining o`rtacha harorati qancha?**

A.40-420 C

B.25-300C

S.26-280 C

D.22-250 C

- **Mirzacho`lning qaysi qismida yog`in miqdori 200-350 mm atrofida bo`ladi?**

A.Tog`

B.Tekislik

S.Janubida

D.Adir

- **Mirzacho`lning tekislik qismida yog`inga nisbatan bug`lanish necha baravar ko`p?**

A.2-2,5

B.3,5 – 4

S.3-3,5

D. 4- 4,5

- **Mirzacho`lning shimoli-g`arbida joylashgan ko`llar?**

A. Tuzkon, Arasoy

B. Sho`rko`l, Dengizko`l

S. Arnasoy, Shovulko`l

D. Sho`rko`l, Tuzko`l

- **Mirzacho`lning qaysi qismida qumliklar mavjud?**
 - A. Shimoli-sharqi
 - B. Janubi-sharq
 - S. Shimoli-g`rabi**
 - D. Janubi – g`rab
- **Mirzacho`l tabiiy geogerfik o`lkasini maydoni qancha?**
 - A. 1 mln**
 - B. 2mln
 - S. 3 mln
 - D. 4 mln
- **Tabiiy geogerfik o`lkada qancha yog`ingarchilik kuzatiladi?**
 - A. 200-300mm**
 - B. 300-400mm
 - S. 400-500mm
 - D. 1000-1500mm
- **Mirzacho`l tabiiy geogerfik o`lkasining asosoy tuproqlarini ko`rsating?**
 - A. qora tuproq
 - B. sho`rxok, boz tuproq
 - S. och bo`z va bo`z o`tloq tuproq**
 - D. sur qo`ng`ir va to`q bo`z tuproq

T O P I S H M O Q L A R

- Zar gilam zar-zar gilam
Ko'taray desam og'ir gilam **(Tuproq)**
- Do'ng bo'libdi ko'chma qum
Shamolda tinchnas bir zum.
To'p-to'p tizma ham yakka,
Qum ustida yo'q pakka **(Barxan)**
- Topchi, senga topishmoq,
Unga darkor cho'l, qumoq.
Do'stlari juzg'un, iloq,
Sanoqsiz, juftmi, yo toq.
Qani ayt nomin... **(Shuvoq)**
- Cho'lda o'sadi, suvda cho'kadi
Shamol to'sadi, shoxin to'kadi
Toshdek yog'ochin, arra kesolmas
Deganlarim chin, Zaxda o'solmas. **(Saksovul)**
- U rasmga qarindosh
Xaritaga yaqinroq.
Yerning shakli modeli
cho'zinchoq mas yumoloq. **(Globus)**

**SO'Z O'YINLARI O'QUVCHILARGA MA'LUM VAQT ICHIDA
TUSHIRIB QOLDIRILGAN HARIFLARNI TOPIB, TAVSIFNOMANI
TO'LDIRISH TOPSHIRILADI.**

- Quyidagi efemer o'simliklarning nomlarini o'qing:

__o'__o'__o'__ __ __, __o__ __ __o__, L__ L__ __ __ __ __
L__ __ __.

- O'lkada keng tarqalgan quydagi hayvonlarning nomlarini o'qing:

__ __ __ __ __q, __ __ __ __ __ __ __ __ __q, __ __ __ __ __q

- Quyidagi yirtqich qushlarning nomlarini o'qing:

__a__ __a__a, __ __ __ __a__ __a__, __a__ __a__.

- Quyidagi qo'riqlanadigan 2ta qush nomini o'qing:

__kk__, __ __qq__ __.

Har bir guruh o'quvchilari bergan javoblarga qarab **“RAG'BAT”** va **“JARIMA”** larni to'playdilar. O'yin yakunida ularning soni sanaladi va o'yinda yutgan guruh aniqlanadi. Har bir topshiriq bo'yicha Kamida 7 tadan kam bo'lmagan ma'lumot berilishi talab etiladi.

Geografik o'yinlar asosida tashkil etilgan dars o'quvchilar ongini, tafakkur qobiliyatini o'stirishga xizmat qiladi. Sababi, o'quvchi har bir savolga mos javobni topishdan oldin mazkur jumboqqa taalluqli o'zi bilgan barcha ma'lumotlarni esga olishi, geografik xaritalarni tasavvur qilishi qobiliyatiga ega bo'lishi lozim.

2.2. MAVZUNI O'QITISHDA TEXNIK VOSITALAR VA KO'RGAZMALI QUROLLARDAN FOYDALANISH USULLARI.

Geografiya ta'limida o'qituvchi o'quvchilarni faollashtiradigan o'zi va o'rganishi uchun qulay bo'lgan usul va uslublarni, o'qitish shakllarini, vaziyatlarni izlaydi, zamonaviy pedagogik texnologiyaga suyanib, o'quv jarayoni samaradorligini oshiradi. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatib, o'quv jarayonining yuqori sifat va samaradorligiga erishadi.

Ta'lim-tarbiyaning mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari shu faoliyatdan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, yangi texnologiyalarga aylanib bormoqda.

Axborotlashtirish va axborot texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanish yo'nalishida Respublikamizda katta ishlar amalga oshirilmoqda. Xukumatimiz tomonidan qabul qilingan ta'lim to'g'risidagi qonunda bu dasturning tub mohiyati bayon etilgan. Chunki zamonaviy o'qitish texnologiyalaridan dars jarayonida foydalanish katta ijobiy natijalar beradi. Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muxim talabradan biri ortiqcha ruxiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayan nazariy bilimlarni o'quvchilarga etkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan bilim, kunikma va malakalarni xosil qilish, shuningdek o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish ular tomonidan egallangan bilim, kunikma xamda malakalar darajasini baxolash o'qituvchidan yuksak pedagogik maxorat xamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondoshuvni talab etadi. Biz hozir axborotlashgan jamiyatda yashaymiz. Demak axborot madaniyatini shakllantirish ikki yo'l bilan amalga oshiriladi «inson-inson» va «inson-kompyuter».

«Inson-inson»-o'zaro muloqot qilish, axborotni istagan shaklda taqdim etish, o'z nuktai nazarini bayon etish va o'zining xaqqligini isbotlay bilish, umumiy qarorga kela olish hamda umumiy yutuqqa erishish uchun xamkorlik faoliyati dasturini tuzish ko'nikmalari bilan belgilanadi. Kompyuter-vositali kommunikatsion tarmoq va dasturiy apparat vositalariga tayanadi, ya'ni kompyuter tarmog'i, Internet tarmog'i, elektron pochta, telekonferenstiylar, shuningdek interfaol texnologiyalar va boshkalar.

Hozirgi kunda zamonaviy ta'lim uslublaridan biri bu yangi pedagogik texnologiya bo'lib, bu pedagogik texnologiyaning ta'siri jarayonida o'qituvchi va o'quvchi faolligi oshadi, o'quvchida mustaqil bilim olish ehtiyoji shakllanadi. Yangi pedagogik texnologiya o'quv jarayonida, fan va texnikaning ilg'or yutuqlarini talabalarga etkazish maqsadida videotasmalarga tushirib keltirilgan ishlab chiqarish korxonalari jarayonlariga oid, lavhalardan kompyuter va axborotlar texnologiyalari asosida tayyorlangan ma'ruza va amaliyot darslarining elektron versiyalaridan, tarqatma materiallardan va x.k. manbalardan foydalanishi nazarda tutadi. Dars o'tish jarayonida keltirilgan misol va masalalar ishlab chiqarish jarayoni bilan bog'langan bo'lishligi mashg'ulotga oid bilimni talaba xotirasida uzoq vaqt saqlanib qolishga olib keladi va talabaning ta'lim olishdagi faolligini oshirishga imkon beradi. Bunday ta'lim turi talaba uchun ham qiziqarli xamda shu kungacha egallangan nazariy va amaliy bilim ko'nikmalarini qanchalik egallaganligini yana bir marta sinash imkonini beradi.

Bu haqda Prezidentimiz I.A.Karimov **«Akl zakovatli, yuksak ma'naviyatli kishilarni tarbiyalay olsakkina, oldimizga qo'ygan maqsadlarga erisha olamiz, yurtimizda farovonlik va taraqqiyot qaror topadi»** deb ko'rsatganining o'zi jamiyatimizning yuksalishida va uning rivojlanishida ilmning boshqa sohalari bilan bir qatorda zamonaviy geografiyaning ham tutgan o'rnini alohida e'tiborga loyiq.

Zamonaviy geografiyani o'qitishda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalana olish eng birinchi navbatda o'qituvchining faoliyatiga, nazariy bilim darajasiga, tashkillashtirish qobiliyatiga va pedagogik maxoratiga bog'liq. Bugungi kun ta'lim tizimining talablaridan kelib chiqqan holda innovatsion texnologiyalardan geografiya darslarida mavzuga mos turda saralab olish va olib borishdan ko'zda tutiladigan maqsadlar quyidagicha taqsimlanadi:

-o'quvchilarning geografiya faniga va u orqali o'zi yashayotgan o'lka tabiatiga mehr-muhabbatni shakllantirish,

-ularning nazariy bilimlarni chuqur o'rganishida, o'zicha fikrlay olishi xamda o'rganilgan bilimlarni amalda bajara olishida muxim o'rinni egallash;

-o'rganilayotgan mavzuni engil o'zlashtira olishga yordam berish va boshqada shunga o'xshagan ahamiyatli vazifalarini o'z ichiga oladi.

Geografiya darslarni o'qitishda avvaldan takomillashtirilgan ta'lim metodlari: og'zaki bayon, suxbat, darslik va ko'shimcha adabiyotlar bilan ishlash, kuzatish va tajriba, amaliy ishlar va shuning bilan bir qatorda innovastion texnologiyalardan to'g'ri foydalana bilish-bu o'quvchilarning fikrlarni oydinlashtiradi, darsga jadalligini orttiradi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, hozirda Mirzacho'lda tabiiy geografik o'lkasida vujudga kelgan murakkab ekologik vaziyatni yaqin yillar ichida baratrafi etish borasida quyidagi amaliy choralar ko'rilmog'i lozim:

- cho'llanish jarayonini sekinlashtirish maqsadida ixotazorlarni barpo etish;
- texnogen landshaftlarni rekultivatsiya qilish chora-tadbirlarini amalga oshirish;
- cho'l hududida joylashgan Navoiy viloyati tumanlari aholisini ichimlik suvi bilan ta'minlash uchun joylarning o'zida yer osti quduqlari qazishni tezlashtirish;
- tabiiy boyliklarini asrab-avaylash va «Qizil kitob»ga kiritilgan hayvonot va o'simlik dunyosini ko'paytirish;

Dalaga ichimlik suvi, oziq-ovqat mahsulotlarini tashish xo'jaliklariga katta xarajatlar evaziga tushmoqda. Gaz va ko'mir yonilg'isining yo'qligi sababli, aholi saksovullarni kesishga majbur bo'lmoqda.

Sug'orish tizimlarining yo'nalishlarini o'rganish, cho'l-yaylov hududlarida shakllanishi va daryo tizimi oqimi mavjud bo'lmiagan hududlarda, qoidaga binoan yer osti suvi, tashlandiq, atmosfera yog'inlari, shu jumladan, turli tuman mineral resurslar zahirasi hamda unumdor erlarning mavjudligi loqal sug'orish tizimini rivojlantirishga imkon beradi. Shu bilan birga xo'jaliklar boy tabiiy resurslar, yaylovlar hosildorligini oshirish,

cho'llanishning oldini olish, hudud ehtiyojini suv bilan ta'minlash va sug'orish tizimlarini takomillashtirish kabi muammolarni hal etadi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, mavjud suv havzalarining hisobi cho'llarda suv tez bug'lanib hamda filtrlanib ketishi aniqlangan. Ekologik muvozanatning buzilishi resurslardan foydalanishda ularning kambag'allashuviga olib keladi. Tabiat o'z-o'zini tiklash funksiyasini bajara olmay qoladi. Natijada ekologik vaziyat tang holga kelib tabiiy hamda ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlar ko'lami bir necha barobar ketib, bu hudud xo'jalik muammosidan chiqib ketadi. Ekologik tamoyillarning tabiatni muhofaza qilish maqsadida qo'llanilishi tirik orgnizmlar, jumladan, inson atrof-muhit bilan o'zaro aloqada va hamkorlikda bo'lishini nazarda tutadi.

Shunday ekan, biz bo'lajak o'qituvchilar barkamol avlodni voyaga etkazish, ularni har tomonlama yetuk, ham aqlan, ham jismonan sog'lom qilib tarbiyalashdek mas'uliyatli ishga bor kuch-g'ayratimiz va bilimimizni ayamaymiz.

Maktablarda o'qitishni tashqil qilish va yangicha darslar o'tish to'grisidagi o'z fikrlarimni bayon etdim. Bu menga kelajakda maktabda xar bir mavzu yuzasidan turli izlanishlar olib borishimga, bilimimni yanada chuqurlashtirish uchun xarakat qilishimga turtki bo'ldi.

Men malakaviy bitiruv ishimni yozishimda menga yaqindan ko'mak bergan kafedra professor – o'qituvchilariga o'z minnatdorchiligimni bildiraman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. I.A.Karimov. “O`zbekiston XXI asr bo`sag`asida, xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlariva taraqqiyot kafolotlari” T., “O`zbekiston” 1997.
2. I.A.Karimov. “O`zbekiston buyuk kelajak sari”, T., “O`zbekiston” 1998.
3. I.A.Karimov. “O`zbekiston XXI asrga intilmoqda” T., “O`zbekiston” 1999.
4. Hasanov I. A.,P.N.Gulomov O`rta Osiyo tabiiy geografiyasi, T., 2002
5. Alibekov L. A. O`rta Osiyo tabiiy geografiyasi. Samarqand, 2006.
6. Baratov P. O`rta Osiyo daryolari va ularning xo`jalik ahamiyati. “Fan” T., 1967.
7. Raximbekov R.U., Dontsova Z.N., O`rta Osiyo tabiatini geografik o`rganish tarixi “O`qituvchi” T., 1982
8. Umumiy o`rta ta`limning Davlat ta`lim standartlari va o`quv dasturi. O`zbekiston Respublikasi xalq ta`limi vazirligining axborotnomasi. 3- maxsus son., “SHarq” T. 1999 y. 400 b.
9. G`ulomov P, Vahobov H, Baratov P, Mamatqulov M Geografiya 7-sinf darsligi. Toshkent-2005 yil
10. Atlaslar va ko`rgazmali qurolar.
- 11.Internet ma`lumotlari.
12. <http://www.ZiyoNT.uz>
13. <http://www.politec.ru/country.asp?id=39>
14. <http://planetolog.ru/>

15. <http://www.tgt.ru/map-countries.php?id=0>
16. <http://www.tgt.ru/info.php?id=7&from=22>
17. <http://wiki-linki.ru/Page/423369>
18. www.ref.uz
19. www.Kitob.uz